

Метадалагічныя і метадычныя аспекты выкладання мовы і літаратуры ў школе і ВНУ: зб.наук.арт.памяці праф.В. У. Протчанкі / пад рэд. Л. А. Мурынай. – Мінск: Беларус.дзярж. ун-т, 2002. – Вып.1.
Н. Б. Раішэтнікава

МЕТАДАЛОГІЯ ЛІТАРАТУРАЗНАЎЧЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ І ЗАДАЧЫ ШКОЛЬНАГА АНАЛІЗУ МАСТАЦКАГА ТВОРА

Перада мной артыкул Г. І. Саранцава “Метадалогія прадметных методык навучання” (Педагогіка. 2000. № 8), дзе шмат слядоў алоўка Васіля Ульянавіча Протчанкі. Ксеракс гэтага артыкула я атрымала разам з іншымі калегамі ў мінулым годзе. Падкрэсліванні, клічнікі на палях яскрава сведчаць аб тым, што хвалявала вядомага беларускага метадыста, аб чым ён думаў і разважаў у апошні час. На маю думку, Васіля Ульянавіча больш за ўсё хвалявалі перспектывы развіцця навукі, якой ён аддаў жыццё, яго не заўсёды задавальняў сённяшні стан метадычных даследаванняў. Такім ён і запомніцца сваім вучням і калегам: заўсёды ў пошуку, няўрымслівым, патрабавальным да сябе і іншых.

Шануючы памяць настаўніка і калегі, у даследаванні звернемся да праблемы ўзаемадачынення навуковых літаратуразнаўчых школ і методыкі выкладання літаратуры, што ўплывае і будзе ўплываць на далейшае развіццё метадычнай навукі.

Аналіз мастацкага твора – цэнтральная тэма методыкі выкладання літаратуры як навуковай дысцыпліны, з аналізу асобнага твора пачынаецца і літаратуразнаўства як навука пра літаратуру. Мастацкі твор – аснова прыгожага пісьменства, першапачатак мастацкай літаратуры.

Прышоў час перагледзець некаторыя падыходы да школьнага аналізу мастацкага твора ў сувязі з сучасным рэфармаваннем сістэмы адукацыі.

Той факт, што ў праграмах па беларускай літаратуры значна пашырана прысутнасць літаратуры сусветнай, якая падаецца, з аднаго боку, як сістэма са сваімі найбольш характэрнымі і непаўторнымі з’явамі ў іх эвалюцыі і тыпалагічнасці (кірункі, метады, жанры, творчыя індывідуальнасці), з другога, як кантэкст для вывучэння роднай літаратуры, прымушае нас звярнуцца да метадалогіі літаратуразнаўчых даследаванняў і пераасэнсаваць спецыфічную опытку асноўных метадаў.

Вядома, што выбар метадаў у літаратуразнаўстве абумоўлены навуковымі ўстаноўкамі даследчыка. Чым шырэй метадалагічная палітра, тым больш магчымасцей вызначыць той спецыфічны *ключ*, які дапаможа лепш зразумець мастацкі твор. Ні адзін з метадаў не з’яўляецца універсальным, новыя метады не выключаюць старыя.

Лічым неабходным звярнуцца да асноўных літаратуразнаўчых школ, каб у далейшым вызначыць эфектыўнасць прымянення кожнага з іх асноўных метадаў у школьнай практыцы выкладання літаратуры. Існуе значная

колькасць літаратурнаўчых школ: міфалагічная, культурна-гістарычная, біяграфічная, фармальная, псіхалагічная, сацыялагічная, параўнальна-гістарычная, структуралагічная, семантычная, лінгвастылістычная. Кожная са школ акцэнтавала ўвагу даследчыкаў на тым аспекце, ракурсе, які называўся найбольш значным. Ад кожнай школы заставаліся звычайна грунтоўна распрацаваныя аспекты прачытання мастацкага твора, якія паступова ўзбагачалі штодзённы вопыт выкладчыкаў усіх узроўняў. Мы спыніліся на дасягненнях тых школ, якія найбольш паўплывалі і ўплываюць на школьны аналіз мастацкага твора.

Біяграфічны метада, асноўны метада біяграфічнай школы, быў распрацаваны ў XIX стагоддзі французскім крытыкам, паэтам і пісьменнікам Шарлем Агюстам Сент-Бёвам як першы з навуковых спосабаў вывучэння літаратуры. У біяграфічным метадазе біяграфія і асоба пісьменніка разглядаюцца як ключавыя моманты творчасці. Паслухаем Сент-Бёва: “Я магу атрымліваць асалоду ад таго ці іншага твора, аднак мне складана судзіць пра яго, калі я не ведаю самога чалавека; я б сказаў наступным чынам: “якое дрэва, такія і плады” [1, с. 40].

Літаратурныя партрэты, “медальёны” Сент-Бёва і сёння чытаюцца з асалодай. Нельга не пагадзіцца з заснавальнікам біяграфічнай школы, што аўтар твора – жывы чалавек з непаўторнай біяграфіяй, падзеі якой уплываюць на творчасць. Нельга і перабольшваць значэнне біяграфіі ў творчасці пісьменніка, таму што гэта можа прывесці да суб'ектыўнасці даследавання і памылковых вывадаў. Што тычыцца метадыкі выкладання літаратуры, то метадысты і настаўнікі-практыкі заўсёды ў працэсе выкладання звярталіся да біяграфічнага метада, надавалі яму асаблівае значэнне ў працэсе школьнага аналізу. Гэта не добра і не дрэнна. Важна для вывучэння творчасці кожнага пісьменніка падыходзіць індывідуальна, разумеючы, што асобу мастака слова нельга атаясамліваць з яго творамі.

Выкладанне літаратуры на гістарычнай аснове ў старэйшых класах нельга ўявіць без звароту да *культурна-гістарычнай школы*. На гэтай ступені літаратурнага навучання паглыбляецца ўяўленне вучняў аб шматзначнасці і шматфункцыянальнасці мастацкага слова ў розных кантэкстах, у складанай сістэме вобразных, тэматычных, жанрава-стылёвых сувязей, у паняццях, што раскрываюць гістарычную пераемнасць літаратурнага развіцця, асноўных літаратурных напрамкаў у іх тыпалагічнай і нацыянальна-гістарычнай своеасаблівасці на аснове творчасці найбольш выдатных прадстаўнікоў нацыянальнай і зарубежнай літаратуры [2, с. 28].

Культурна-гістарычны метада дазваляе даследаваць эпоху, якая падрыхтавала з'яўленне той ці іншай творчай індывідуальнасці, таму што трактуе літаратуру як адлюстраванне духоўнага жыцця народа на розных этапах яго гістарычнага жыцця. Заснавальнік культурна-гістарычнай школы французскі філосаф, гісторык і літаратурнаўца Іпаліт-Адольф Тэн (1828–1893) сцвярджаў, што нацыю, а значыць, і нацыянальную мастацкую культуру фарміруюць у значнай ступені геаграфічныя, гістарычныя і сацыяльныя фактары, якія маюць для кожнага народа такое ж значэнне, як

для асобнага чалавека – месца пражывання, сям'я, выхаванне, прафесія і сацыяльнае становішча.

Культурна-гістарычны метады ў значнай ступені сёння вызначае спецыфіку вывучэння аглядавых тэм у старэйшых класах. Але неабходнасць параўнальнага і тыпалагічнага вывучэння літаратур скіроўваюць сёння нашу ўвагу на параўнальна-гістарычны і кампаратыўны метады, асноўныя метады адпаведных навуковых школ.

Заснавальнікам *параўнальна-гістарычнага метаду* стаў напрыканцы XIX ст. акадэмік Аляксандр Мікалаевіч Весялоўскі (1838–1906). Менавіта ён упершыню заўважыў, што культурна-гістарычная школа не заўважае з'яў, якія паўтараюцца ў розных нацыянальных літаратурах на розных этапах іх гістарычнага развіцця.

А. М. Весялоўскі супастаўляе падобныя факты толькі пры наяўнасці прынцыпу паўторнасці. Ён знаходзіць ў розных літаратурах падабенства сюжэтаў. Так узнікла думка вылучыць матыў як непадзельную “адзінку сюжэта” [3, с. 5]. Метады супастаўлення твораў па агульных матывах – вынік погляду на развіццё чалавецтва як адзіны сацыяльна-гістарычны працэс. Такім чынам, узнікае падстава для тыпалагічных параўнанняў.

У XX стагоддзі параўнальна-гістарычны метады стаў падмуркам для *кампаратывістыкі*. Кампаратывісты прапануюць разнастайныя літаратурныя ўзаемадачынненні. Сам тэрмін – “параўнальнае літаратуразнаўства” (Comparative Literature) – падкрэслівае “параўнанне” як аснову метаду. У аснове параўнання або супастаўлення заўсёды ляжаць механізмы “падабенства” і “адрознення” свайго і чужога. Прынцып параўнання шырока выкарыстоўваецца ў розных навуковых дысцыплінах. Для гісторыі літаратуры як навукі параўнальнае літаратуразнаўства мае агульнаметадалагічнае значэнне.

Акадэмічнае літаратуразнаўства за сваю гісторыю назапасіла не адну навуковую школу, якая аддавала перавагу таму ці іншаму метаду. Кожная з гэтых навуковых школ акцэнтавала ўвагу даследчыкаў на тым аспекце, які здаваўся самым значным: для адных гэта твор у яго сувязях з культурай і гісторыяй, для другіх – жыццёвы шлях пісьменніка. Навуковыя школы залежалі ад часу, эпохі і асноў, што ў той ці іншы час дамінавалі ў навуцы пра чалавека і грамадства. Грунтоўна распрацаваныя аспекты прачытання мастацкага твора, якія паступова ўзбагачалі практычны вопыт метадыстаў і настаўнікаў-практыкаў.

Галоўная тэндэнцыя сёння ў літаратуразнаўстве і метадыцы выкладання літаратуры – не разрываць асноўныя кампаненты твора, а спалучаць іх для дасягнення асноўнай мэты – спасціжэння ідэйна-мастацкага зместу твора, творчай індывідуальнасці пісьменніка, дзеля набліжэння да таямніцы мастацкага слова і вобразнасці прыгожага пісьменства праз асалоду ад знаёмства з ім.

Літаратура

1. *Сент-Бёв Ш. О.* Шатобриан в оценке одного из близких друзей в 1803 г. // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты. Статьи. Эссе. М., 1987.

2. Агульнаадукацыйныя стандарты: Беларуская літаратура // Руководящие документы Республики Беларусь (образовательные стандарты). Мн., 1999.

3. *Веселовский А. Н.* История или теория романа // *Веселовский А. И.* Избранные статьи. Л., 1939.